

Лекція 1. Репортаж як метод і жанр

Тези лекції

План

1. Тлумачення терміна «репортаж», типологічні ознаки репортажу
2. Історія походження та розвитку жанру.
3. Репортажування як метод, поняття про репортажний опис дійсності.

1. Тлумачення терміна «репортаж», типологічні ознаки репортажу

Журналістський термін «репортаж» походить від французького слова «reportage», утвореного від латинського слова «reporto» – «повідомляю».

Французько-український словник подає два значення слова «reportage»:

1) репортаж, нарис; 2) репортерство, робота репортера. Французьке дієслово «reporter» має ще більше значень: переносити, переміщати, переставляти, відносити назад, повертатися у спогадах до чогось тощо [5].

Приставка «ре-» у словах іншомовного походження, які свого часу потрапили до європейських мов із латини, часто вказує на повторну дію, коли щось, зроблене раніше, робиться заново. Наприклад: «реструктуризація», «ребрендинг», «реконструкція», «републікація». Приставку «ре-» можна замінити нашою «пере-»: «ренеймінг» – «перейменування», «рерайтинг» – «переписування».

Очевидно, що корінне значення слова «репортаж» стосується саме поняття «нести».

Згадайте відоме латинське прислів'я:

Omnia mea mecum porto (Переклад – «Все своє ношу з собою».)

Причому не просто «нести», а з місця на місце, тобто «переносити».

Коли ми говоримо про журналістський термін, мова про інформацію, звичайно. Створюючи репортаж, журналіст збирає інформацію, знаходячись у певних просторових координатах, і передає людям, які знаходяться в інших просторових координатах. До цього власне і зводиться головна суть роботи над репортажем.

Зверніть увагу, що французьке слово «reportage» означає також «нарис». В англійській мові також вживають термін «репортаж». Окрім того, використовують слово «reporting» у значенні «звітування, звіт». Ще можна зустріти словосполучення «news report», яке перекладають і як «репортаж», і як

«звіт», причому насправді мова може йти про повідомлення, яке у нас назвали б заміткою.

В українській теорії журналістики склалися свої традиції, однак у її межах також не все однозначно.

У словнику-довіднику Л. Михайлина можна прочитати, що репортаж – це «інформаційний жанр журналістики, предметом якого є цікаві для громадськості події дня. Автор має бути очевидцем або учасником події, що становить яскравий епізод або факт дійсності (мітинг, демонстрація, військовий парад, спортивні змагання, ліквідація аварії чи наслідків стихійного лиха тощо)» [4, с. 237].

Як ми побачимо далі, в журналістикознавстві є думки, які дещо відрізняються від висловленої вище.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на термін «репортер» (від французького «reporter» – буквально «повідомлювач», «інформатор»). У тому ж словнику Л. Михайлина знаходимо таке визначення: «рольова спеціалізація у журналістиці; працівник масмедіа, який збирає інформацію на місці події і оперативно передає повідомлення в редакцію газети, радіо- чи теленовін, часто працює і в прямому ефірі» [4, с. 237].

«Репортер – шукач новини, журналіст, який знаходить нову інформацію, спілкується про неї з низкою свідків події, незалежних експертів, несе відповідальність перед колегами і споживачами за той матеріал, який подає до редакції» [4, с. 237].

Як бачимо, репортер – це радше журналіст на новинах, аніж журналіст, який займається виключно створенням репортажів. Але все одно ці два поняття – репортаж і репортер – перегукуються між собою.

В О. Голуб («Медіакомпас: путівник професійного журналіста») визначення цього жанру дуже просте: «Репортаж – це журналістський матеріал з місця події. Завдання репортажу – передати аудиторії атмосферу події через органи чуття журналіста» [3, с. 42].

Сьогодні можемо говорити про певні типологічні ознаки або критерії, характерні риси, які виділяють жанр репортажу серед інших.

За О. Голуб це:

1) «послідовне зображення події – динаміка оповіді, пов'язана з тривалістю дії», тобто те, що ми називаємо хронологічним порядком викладу фактів, плюс певний ритм, притаманний події;

2) «наочність – створення образної картинки за допомогою предметного опису деталей, наведення подробиць, відтворення вчинків і реплік дійових осіб»; тобто застосування таких прийомів, які змушують аудиторію зануритись (уявно, звичайно) у реальність подій, що висвітлюються;

3) «максимальна документальність – репортаж не може бути реконструкцією події або творчою вигадкою (можливою в нарисі або фейлетоні)»; насправді це спірне питання, варте осмислення;

4) «емоційно забарвлений стиль оповіді, що надає додаткової переконливості»; цей момент також варто осмислити;

5) «активна роль особистості репортера, що дозволяє не тільки побачити подію очима журналіста, але й провокує самостійну роботу читацької уяви» [3, с. 42]. Ця остання риса перегукується з першою.

Зверніть увагу, якщо ми погоджуємося з такими жанровими ознаками репортажу, то відразу постає питання: чи справді це інформаційний жанр? Ми будемо розглядати це питання пізніше окремо після того, як проаналізуємо чимало прикладів репортажів.

2. Історія походження та розвитку жанру

За І. Михайлиним, виникнення репортажу пов'язане з популярністю у другій половині 19 ст. ідей позитивізму, зумовленого активним розвитком природничих наук, посиленням поваги до наукового знання, яке ґрунтувалося на встановлених і перевірених фактах.

Для довідки:

Позитивізм – назва певної філософської течії, що утворилась у Західній Європі в 19 ст. (засновник – французький мислитель Огюст Конт). Це філософія позитивного знання, що відкидає метафізику та взагалі будь-які теоретичні спекуляції, закликає до осмислення істини винятково на основі точного експериментального знання.

З самого початку в журналістиці високо котувалися матеріали, що ґрунтувалися на розповідях очевидців, свідків події, зокрема коли такими свідками слугували самі журналісти. Із поширенням у 19 ст. у Великій Британії та Америці масової преси, «свідок-очевидець стає професійним репортером, який відвідує судові процеси та поспішає на місце нещасних випадків і злочинів, щоб повідомляти про те, що він мав можливість побачити та реконструювати за допомогою детального опитування очевидців» [1, с. 412].

Так виник професійний підхід до створення повідомлень, якість яких основана на незалежній ролі спостерігача та достовірності спостережень. Робота над ними називалась «reporting».

Вважається, що жанр репортаж зародився в США в 70-ті рр. 19 ст., а потім поширився в інших країнах. «Він сприяв формуванню уявлень про об'єктивність журналістики, що досягається через точний, достовірний опис фактів», – наголошується у згаданому вже словнику [4, с. 237].

На формування жанру помітно вплинули соціально-критичні викривальні репортажі, що публікувались наприкінці 19 ст. у Чикаго та Нью-Йорку. Також і в Європі – в Лондоні, Відні, Празі, Берліні...

Як це трапляється з усім, що дістає масове поширення, жанр репортажу набув різних модифікацій. Суто американський стиль – це стиль фактично телеграфний, об'єктивізований, знеособлений, позбавлений белетристичних якскравостей. Європейські газетярі спочатку сприйняли його як щось, що руйнує традиційне уявлення про журналістську творчість (яка уявлялася їм близькою до літератури). Тому з часом установилися різноманітні стилі репортажу.

На початку 20 ст., коли він був уже відомий у всіх країнах, межах цього жанру допускали висловлення суб'єктивних суджень, використання художніх прийомів, творчих знахідок щодо композиційної побудови твору.

У 30-40-х рр. 20 ст. виник так званий інтерпретаційний репортаж, у якому, на противагу безсторонньому викладу фактів, практикували пояснення та порівняння фактів, наведення думок експертів. Прийшло розуміння того, що «об'єктивність має впливати із суми суб'єктивностей» [4, с. 238]. Також у 30-ті рр. виник так званий «великий репортаж», що містив елементи художності та публіцистичності.

У 60-х рр. в США виник такий літературний жанр, як «нова журналістика». Йому були притаманні такі риси: авторський мовний стиль, дещо розмита грань між фактичним матеріалом та вимислом при тому, що оповідь спирається на документальні дані та реальних персонажів. Представники цього напрямку охоче використовували «метод включеного репортажу» (детально розглянемо окремо).

У межах цієї течії з'явився і так званий «новий репортаж» (але не в тому сенсі, що вживається у назві нашої дисципліни). Автор матеріалу в таких репортажах обов'язково займав центральну позицію, матеріал викладався через призму його сприйняття і художньою мовою. Як бачимо, це дещо прямо протилежне американському репортажу на початку його виникнення.

Однак, незважаючи на цю течію в журналізмі, загалом встановилося таке уявлення, що справжній професійний репортаж – це твір, орієнтований на факти дійсності, що «суб'єктивно відображає враження журналіста чи зібрану ним інформацію» [1, с. 413].

Саме в такому ключі репортаж розвивався в середовищі друкованих медіа в 60-70 рр. А у 80-х – поступово утвердився в аудіовізуальних медіа.

Радійникам і телевізійникам цей жанр дуже припав до смаку. Вони розглядали його як цікавий формат роботи в прямому ефірі, який хоч і потребує

професійної підготовки, та при цьому допускає імпровізацію, винахідливість, дотепність журналіста.

«Сучасний репортаж може містити діалоги з учасниками події, авторські відступи й коментарі, мальовничі описи елементів події, характеристики її героїв, пейзажні картини тощо» [4, с. 238].

Сьогодні існує ціла низка різновидів репортажів (про це буде окрема лекція).

Головне, що ми спостерігаємо сьогодні, це трансформація жанру, обумовлена технічними змінами у медіасфері.

Засоби масової інформації ми поділяємо сьогодні на традиційні медіа та нові медіа. Відповідно можна говорити про **традиційні репортажі** та трансформовані під впливом новітнього інформаційного середовища – **нові**.

Серед традиційних також є старіші й новіші різновиди. Традиційний текстовий репортаж, у якому журналістська майстерність сконцентрована саме на створенні відповідного тексту і виразно застосований репортажний опис дійсності, ми будемо називати **класичним репортажем**.

3. Репортажування як метод, поняття про репортажний опис дійсності

Фолькер Вольфф, німець, автор книги «Журналістика газет і журналів» пише: «репортаж дозволяє читачеві брати в чомусь участь. Це «щось» є свого роду подорож у закритий для нього чужий світ або важливу подію. Читач співпереживає і через це співпереживання по-новому дивиться на взаємозв'язки. Через репортаж читач також заглядає за лаштунки, бачить інші країни чи рідкісних тварин або дізнається більше про повсякденне життя важливих людей. Репортаж розширює його горизонти» [2, с. 192].

Цей же автор наголошує: «Живими репортажі стають завдяки точному спостереженню та вивіреному описові деталей. А як ще читач може співпереживати описаній ситуації, якщо йому пропонують лише узагальнені поняття?» [2, с. 53].

У репортажах, на відміну від заміток, можна зустріти такі факти, які, на перший погляд, не мають жодного значення для передавання необхідної інформації аудиторії. Однак вони слугують створенню певної атмосфери, що запускає механізм ілюзії присутності на події. Слово «ілюзія» тут не зовсім коректне, оскільки читач (слухач, глядач), сприймаючи репортаж, дійсно «перебуває» на місці події – не фізично, лише свідомістю, звичайно.

Далі три приклади репортажного відображення дійсності текстовими засобами – уривки з публікацій на сайті Gazeta.ua. Зверніть увагу, наскільки активно вони змушують працювати уяву, як ефективно сприяють «зануренню» в подію.

ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ РЕПОРТАЖНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ (ОПISУ) ДІЙСНОСТІ В ТЕКСТАХ РЕПОРТАЖІВ

«Буду відстрілюватися»: в Києві за \$2,3 млн продають дев'ятиповерхівку з мешканцями - як там живуть люди

Джерело: <https://cutt.ly/MPR2KTn>

«До входу в будинок ведуть бетонні сходи, вимощені плиткою. Двері замкнені на кодовий замок. У під'їзді під сходами стоять дитячі візки й велосипеди.

Перший поверх нежитловий. Тут містяться актовa зала, яку облаштували для студентів, склад, кімната охорони й господарчі приміщення.

Праворуч за пластиковими зашклененими дверима в мініатюрній комірчині без вікна сидить охоронець. Літній чоловік із сивими густими вусами, одягнений у чорну робочу форму з нашивками, на голову накинув кепку. На м'якому стільці уважно дивиться на монітор комп'ютера.»

«Під'їзд гуртожитку охайний. Персикові стіни наче нещодавно пофарбовані, стеля якісно побілена. Підлога, поручні й вікна - вимиті.»

«Довгим коридором, на обох кінцях якого за скляними дверима невеликі балкони, йдемо до квартири Лариси. Вона мешкає в кімнаті №410 із дорослим сином. Зустрічаємо його на порозі - чоловік вітається, пшикає на себе парфуми й швидко виходить.»

«Житло - мале. У коридорі під стіною стоїть дерев'яна шафа із дзеркалом, на підлозі старий килим. За білими пофарбованими дверима - ванна. На підлозі компактної кімнати стоять вазони, на вікні ростуть орхідеї. Бежеві шпалери деінде повідклеювалися.»

«З нами був козак, якого шукав чорт»: як в українській глибинці знімали легендарний фільм «Пропала грамота»

Джерело: <https://cutt.ly/CPR1po1>

«З місцевою 63-річною Аллою Стеценко зустрічаємося біля магазину на в'їзді в село. Попри ранковий туман невисоку миловидну шатенку в червоній дублянці видно здалеку. Приязно вітається та запрошує зайти у приміщення.»

«Дорога, що проходить селом, доволі жвава. Веде в колишній райцентр Велику Багачку. Закінчується Красногорівка двома кукурудзяними полями обабіч дороги. Ліворуч від траси в оточенні акуратних двоповерхівок із червоними дахами височіють шість силосних веж.»

«Спускаємося трасою між кукурудзяними полями, трохи підіймаємося на протилежний пагорб. За вказівником "Дзюбівка" з'їжджаємо праворуч. Звивиста ґрунтова дорога повз городи й мальовничі білі цегляні хати з підведеними синім і зеленим кутами виводить до невеликого сільського цвинтаря.»

«Здавалося б, що на горі, якомога далі від людських обійсть, має бути тихо. Та окрім шелесту трави під вітром і співу осінніх пташок чути й постріли з рушниць.»

«Сонце піднялося доволі високо, туман над луками розвіюється. Жінки показують, де протікає Псел - річище можна відстежити за щільними заростями білих тополь. Звивається на просторах луків, затуляючи від поглядів воду. А

озера, що утворилися від розлиття річки, мають колір сіро-блакитного осіннього неба.»

«На луках особливий дух. Пряно пахне опалим листом і пожухлою травою. Тут не так вітряно, як на горі, повітря вологіше. На думку спадає порівняння з добре настояним трав'яним чаєм.»

«Так стало жалко цей народ! Як це – люди без родини?» – турки з Месхетії обжилися в українській глибинці

Джерело: <https://cutt.ly/6PR0Wwm>

«До Глинська за 8 кілометрів від Опішні дорога звивається між полями та посадками. Не найкраща. Важкою технікою в асфальті вибиті ями. На в'їзді одна за одною дві таблички сповіщають назву села. За документами - Глинськ. Хоча місцеві називають населений пункт не інакше, як Глинське.

Обабіч шляху через село розкинулися городи. Шарудить на вітрі вже висохла кукурудза, кучерявиться рівними рядами капуста. З-поміж хат на кожній ділянці тягнуться до неба голі дерев'яні скелети теплиць. Влітку їх не використовують та з лютого до червня вирощують всередині розсаду.

Чути ревіння потужного мотору - з-за рогу з'являється великий синій трактор. Проїжджає вулицею і зупиняється біля дитячого майданчика. Відкривши прозорі дверцята, з трактора спритно зіскакує чоловік. Робочі черевики, сірі трикотажні штани, до ліктів закатані рукави фіолетової з сірим коміром фліски поверх вишневого кольору футболки.»

«Заходимо у широко відкриті коричневі металеві ворота, прикрашені ажурними елементами. Подвір'я невелике, але заасфальтоване. Ліворуч - дві сходинки ганку ведуть до одноповерхового дому, оздобленого текстурним тиньком і фарбованого в зелений колір. У глибині двору видно мікроавтобус, припаркований біля сараю. У закутку між ним та будинком на тканині сушиться насіння. Це - посівний матеріал на наступний рік.»

У зазначених публікаціях, крім подібних описів, багато прямої мови, а також фотоілюстрацій, що також слугують елементами репортажного опису дійсності! У мові людей, з якими спілкувався журналіст можуть траплятися зовсім неінформативні місця, які просто допомагають підтримувати ту атмосферу, яку прагне передати журналіст. У таких фразах спеціально зберігаються особливості мови, зокрема індивідуальний порядок слів, неграмотність, не літературний стиль тощо.

Приклад із першого репортажу про гуртожиток:

«Праворуч за пластиковими зашклененими дверима в мініатюрній комірчині без вікна сидить охоронець. Літній чоловік із сивими густими вусами, одягнений у чорну робочу форму з нашивками, на голову накинув кепку. На м'якому стільці уважно дивиться на монітор комп'ютера.

- Що тобі тут розказати? - грубо відповідає на прохання поговорити про проблеми будинку. - Що ти хочеш від мене почути? Завдання редакції виконала, то і всьо! - показово відвертається.»

Інший приклад репортажного опису дійсності з не надто інформативною прямою мовою:

«Квартирники з’являються тоді, коли народу щось забороняють». У Чернівцях музиканти зіграли концерт удома

Джерело: <https://cutt.ly/gPTtK6H>

«Ще на порозі помічаю розфарбовані всілякими написами двері та широке дзеркало в коридорі, а далі за стіною - сотні книжок на полицях. За великим столом уже сидять декілька друзів виконавців, що прийшли послухати музику. Вона вже лунає, адже митці проводять репетицію у сусідній кімнаті.

Я заходжу в приміщення, тихо сідаю на м’яке крісло, аби не відволікати музикантів, і роздивляюся кімнату. Тепло. Світло тут не вмикають, натомість у різних кутках кімнати горять маленькі свічки, на столику розкладені всілякі вироби з кераміки. А на дерев’яній підлозі - два великих килими. Пахне воском та книжками.»

«Лампове світло м’яко падає на чайнички різного кольору, мисочки, горнятка. Музикант Максим Ватутін робив цей посуд сам - він кераміст. Виготовляв предмети у Чернівцях.

“Я закінчив Косівський інститут із художньої кераміки. Якийсь час працював із керамікою, але згодом перестав, бо не маю своєї майстерні і вирішив більше займатися музикою. Однак, щойно є можливість, дещо роблю. От була нагода в Чернівцях з друзями попрацювати у їхній майстерні. І трохи наробив посуду, який зараз тут виставляю і продаю», - каже Максим”.»

Зверніть увагу, що для застосування репортажного опису журналіст, по-перше, має бути присутнім на місці, про яке він розповідає, а по-друге, він повинен бути дуже спостережливим та уважним до деталей. Але не до всіх деталей, а лише тих, які у своїй сукупності вдало передадуть цілісну картину.

Важливо вміти відрізнити метод від жанру. Репортажний опис дійсності дуже рідко, але трапляється в матеріалах інших жанрів, скажімо, в інтерв’ю. З його допомогою вдається сформулювати цікавий вступ або закінчення матеріалу, викликаючи в читачів відчуття автентичності оповіді.

(Автентичний – слово з давньогрецьким коренем, означає «істинний», «такий, що відповідає дійсності».)

Один із прикладів:

Із рокерів – у блюзмени: музиканти з Луцька розповіли, як створюють мистецтво на кухні. ІНТЕРВ’Ю

Джерело: <https://cutt.ly/JPTty0a>

«Простора кімната, стіни обвішані платівками, касетами та плакатами. Повітря насичене димом цигарок та якісною, мов витримане вино, музикою. Саме в такій атмосфері зустріли мене двоє музикантів, що погодились розповісти історію свого джаз-гурту «Soul kitchen». Це були ті хлопці, які «живуть» в

оточенні багажу із палиць для барабанів, гітар та педалбордів, проводять вечори на кухні, вигадуючи нові мелодії і тексти.»

Але для багатьох жанрів (не лише для заміток) цей метод зовсім або майже зовсім не характерний. Наприклад, репортажного опису дійсності ви не знайдете в жодній аналітичній статті на сайті «Рідне Прибужжя»:

<https://rp.mk.ua/category/investigation/>

Хоча аналітика може бути подана в репортажному форматі. Приклад:
Румунські Карпати: ведмеді й селяни не поділили життєвий простір

<https://cutt.ly/OPTaFdD>

Як не дивно, є чимало репортажів, у яких метод репортажного опису дійсності виразно не застосовується.

Приклади:

<https://cutt.ly/bPTo21E>

<https://cutt.ly/kPTpps6>

<https://cutt.ly/QPTailz>

<https://cutt.ly/JPTazgP>

<https://cutt.ly/dPTswrB>

Чому так, ми зрозуміємо пізніше, коли розглянемо тему про різновиди репортажів.

Використана література:

1. Вайшенберг З. Новинна журналістика : навчальний посібник: стандарти якості журналістської практики. За заг. ред. В.Ф. Іванова. Київ : Академія Української Преси, Центр вільної преси, 2011. 264 с.
2. Вольфф Ф. Журналістика газет і журналів / Видання 2-е, перероблене / Пер. з нім. В. Климченко. Київ : Центр вільної преси, 2017. 377 с.
3. Голуб О. П. Медіакомпас: путівник професійного журналіста. Практич. посіб. Інститут масової інформації. Київ: ТОВ «Софія-А», 2016. 184 с.
4. Журналістика : словник-довідник / авт.-уклад. І. Л. Михайлин. Київ: Академвидав, 2013. 320 с.
5. Французько-український словник. Українсько-французький словник : 220 000 + 210 000 : два в одному томі : 430 000 од. пер. / під. заг. ред. В. Бусела. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2012. 1086 с.